

С.Б. КОЛОДИНСЬКИЙ, доцент,
Одеський державний економічний університет

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ВІДНОСИН ВЛАСНОСТІ В ІННОВАЦІЙНІЙ СФЕРІ

В сучасній економічній літературі в даний час затвердилося представлення, що власність — це право, що надає його власнику можливість виняткового панування над майном, виключення якихось прав або претензій на це майно всіх інших осіб, якщо на те не буде згоди самого власника. Тобто, власність може трактуватися як «фактична діюча в суспільстві система виключень з доступу до матеріальних ресурсів» [1]. При цьому доступ може бути відкритим одному суб'єкту у вигляді індивідуальної приватної власності, чиє рішення про використання ресурсів суспільство визнає остаточним. Це визначає привілейовані позиції власника щодо доступу до ресурсів — доступ одержує тільки він або особи, яким власник передав чи делегував свої повноваження.

Система виключень, крім випадків індивідуальної власності, включає й інші способи потенційних взаємодій між економічними агентами з приводу використання ресурсів, аж до відкриття доступу всім членам суспільства як у випадку із суспільною власністю, при якій ніхто не знаходиться в привілейованій позиції. Однак навіть при концентрації всіх повноважень у руках одного суб'єкту право власності не стає необмеженим. Воно піддано обмеженням, установлених законом. Здатність системи форм власності до зміни своєї структури забезпечує стійкість суспільства. Так, історична стійкість приватної власності в умовах багатократних якісних стрибків у технічній базі зв'язана з тим, що будь-які форми приватної власності, як то одинична, партнерська, кооперативна, акціонерна, складається в результаті комбінування прав власності, що дозволяє адаптуватися до змін у продуктивних силах. Невідповідність визначених форм власності рівню розвитку продуктивних сил приводить до ослаблення їх конкурентних позицій стосовно інших форм. Форми влас-

ності еволюційно виникають у процесі появи ефективних форм господарювання. Цей об'єктивний взаємозв'язок означає: жодна форма власності не має абсолютної цінності; кожна з них повинна підтверджувати свої переваги перед іншими стосовно до даної сфери діяльності в конкурентних соціально-економічних умовах.

Теорія прав власності, що одержала розвиток у працях А. Алчіана [5], Р. Капелюшнікова [1], Р. Коуза [5], Д. Кокуріна [2], В. Лісіна [3], Д. Стеченко [4] та інших науковців виходить з того, що об'єктом власності виступає не ресурс, а певна сукупність чи частка прав по використанню ресурсу. Звичайно виділяють наступні 10 елементів права власності, що утворюють повний пучок прав власності:

- право присвоєння, тобто виняткового контролю над благами;
- право використання, застосування корисних властивостей благ для себе;
- право керування, тобто право вирішувати, хто і як буде забезпечувати використання благ;
- право на доход, тобто можливість мати результати від використання благ;
- право суверена, тобто право на відчуження, споживання чи зміну та знищення блага;
- право на безпеку — право на захист від експропріації благ і від нанесення їм шкоди з боку зовнішнього середовища;
- право на передачу благ у спадщину;
- право на безстроковість володіння благом;
- заборона на використання благ способом, що наносить шкоду навколишньому середовищу;
- право на відповідальність у виді

стягнення, тобто можливість стягнення блага на сплату боргу [2].

Право приватної власності на майно виступає як складна структура повноважень. До них відносяться:

- право користування майном;
- право одержувати дохід від його використання;
- право змінювати його форму і субстанцію;
- право передавати майно іншим особам по взаємно погодженій ціні.

Однак, до сьогодні ще не вирішена проблема права власності на інноваційні продукти, що є результатом не тільки фізичної праці людини, а його розумової діяльності, і які виступають у вигляді специфічних товарів – патентів, ліцензій та ноу-хау, утворюючи, таким чином, універсальні інноваційні продукти. Інноваційні продукти передаються шляхом відчуження права власності на них, тобто їх обмін виступає як обмін правами власності, які ще недостатньо досліджені [2].

Тому метою статті є визначення системи прав власності в інноваційній сфері, що розташовується між двома основними правами — присвоєння і відчуження інноваційного продукту. Між цими елементами права розташовуються інші права власності, які ми визначимо у проведеному нами дослідженні і з'ясуємо фактори, що обумовлюють формування відносин власності на інноваційний продукт, без яких не був би можливим ринок інновацій.

Значення проблеми власності на інноваційний продукт для України зростає в зв'язку з ослабленням позицій вітчизняних підприємств на світовому ринку. Відкритість української економіки, усе більша участь країни в міжнародному поділі праці вимагають мобілізації такого важливого фактора розвитку, як використання інноваційного потенціалу [3].

Подальший розвиток ринкових відносин буде сприяти росту попиту на інноваційний продукт на внутрішньому ринку і його експорті на ринок зовнішній. Це зв'язано з потенційним попитом в Україні на продукцію, що відповідає вимогам світо-

вого рівня. Конкурентноздатність експорту вітчизняної інтелектуальної продукції, у тому числі інноваційної діяльності, визначається її відносною дешевизною, зв'язаною з низьким рівнем оплати праці представників професій сфери інтелектуальної праці.

Серед інших видів власності в українській економіці власність на інноваційний продукт повинна зайняти рівноправне положення. Процеси роздержавлення і приватизації створили умови функціонування відносин присвоєння інноваційного продукту. Специфіка формування власності на інноваційний продукт у нашій економіці зв'язана з трансформацією всієї сукупності відносин власності. Даний процес, з одного боку, детермінується перетворенням відносин присвоєння в українській економіці, але з іншого боку, є однією з умов ефективності перетворень, що здійснюються в економіці. Об'єктивна обумовленість формування власності на інноваційний продукт має й інноваційний аспект, зв'язаний з наростанням нових тенденцій у світовій економічній системі. Інформація і знання здобувають статус виробничих ресурсів (поряд із традиційними матеріальними ресурсами), а процес виробництва детермінується інноваційною діяльністю, що дозволяє ввести в господарський оборот об'єкти інтелектуальної власності. Вихід у сфері матеріального виробництва на перший план руху інформаційних потоків, розвитку і використання наукового знання веде до наростання процесів інтелектуалізації праці, збільшенню числа суб'єктів, що створюють інформаційні потоки і знання і застосовують їх у виробництві. Відбувається широкомасштабне збільшення кількості учасників відносин власності, зв'язаних із присвоєнням інтелектуальних і інноваційних продуктів. У цьому зв'язку необхідно виявити аспекти, що складаються під впливом загальноцивілізаційної трансформації відносин власності і характерні для світової господарської системи в цілому, а також специфічні аспекти трансформації, властиві українській економіці. У свою чергу, як перші, так і другі, впливають на формування відносин власності в

інноваційній сфері, додаючи даним відносинам як загальні, так і специфічні риси [2].

Розвиток світової економічної системи обумовлює еволюцію відносин власності і типів господарювання в напрямку розмаїтості і множинності їх форм. У процесі руху і взаємодії інтересів як окремих, групових форм, так і корпоративних і суспільних утворень, у неоднорідних соціально-економічних і організаційно-технічних умовах формуються різні типи змішаних багатокладних економічних систем. Причому кожна форма власності і заснований на ній сектор економіки займає своє місце в задоволенні суспільних потреб відповідно до критеріїв економічної і соціальної ефективності.

Розмаїтість форм власності, їхнє рівноправне функціонування є проявом процесу трансформації відносин власності. Перехід від індустріального суспільства до постіндустріального способу виробництва супроводжується поглибленням поділу праці, зростанням ступеня автономності, гнучкості окремих суб'єктів, посиленням технологічного взаємозв'язку, що особливо характерно для великих виробництв. Розмаїтість же форм організації праці продовжує і розмаїтість форм власності.

У результаті ринкового реформування української економіки, що призвела до трансформації відносин власності, з'явилися умови для виникнення відносин власності в інноваційній сфері. За допомогою формування плюралізму усіх форм власності в нашій країні утвориться особлива ніша для функціонування даних відносин власності в числі інших форм.

Легалізація прав володіння факторами виробництва стимулює почуття хазяїна, ініціативу і заповзятливість. У сфері інноваційної діяльності це сприяє розгортанню відносин приватного й індивідуального присвоєння інноваційного продукту. Трансформація відносин власності в напрямку їхнього різноманіття детермінує відродження приватної і колективної власності на інноваційний продукт при збереженні значного сегмента державної власності. Множинність суб'єктів власності в

інноваційній сфері формується в конкретних відносинах, що приводять до появи реального власника для будь-яких об'єктів інноваційного продукту, створюваного в даний час [2].

Передумови формування нових відносин власності в інноваційній сфері України, що з'явилися в період ринкових реформ, включали відмову від догм, що стосуються непродуктивної сфери та зарахування до продуктивної праці виробництво нової інформації, знань, навичок, нововведень тощо. Відбулася відмова від монополізації в сфері творчої діяльності, бюрократизованої практики впровадження досягнень інтелектуальної праці у виробничий процес. Були переборені власне кажучи «напівфеодальні» відносини, що ущемляють права авторів і забезпечують присвоєння прав власника на основну частину продукту інтелектуальної праці державою.

До особливостей відносин і прав власності в інноваційній сфері відносяться наступні:

- рухливість, мінливість, «неформалізованість», пов'язана з присвоєнням, відчуженням і розпорядженням інноваційного продукту, його різних об'єктів і отриманих від інноваційної діяльності доходів;
- права власності нечітко визначені, що стосується не тільки формальної але і змістовної сторони, через що між організаційно-інституціональними суб'єктами відносин власності відсутні точні розподіли прав і обов'язків;
- формування відносин і прав власності відбувається при значній інерції в господарській і правовій сферах;
- безупинні якісні зміни у відносинах власності і невизначеність прав визначають значну роль інституціональних і суб'єктивних факторів у формуванні сучасних відносин власності в інноваційній сфері. Реальне право власності продовжує забезпечуватися

не формальним закріпленням прав, а тими відносинами, що складаються між суб'єктами економічного життя [2].

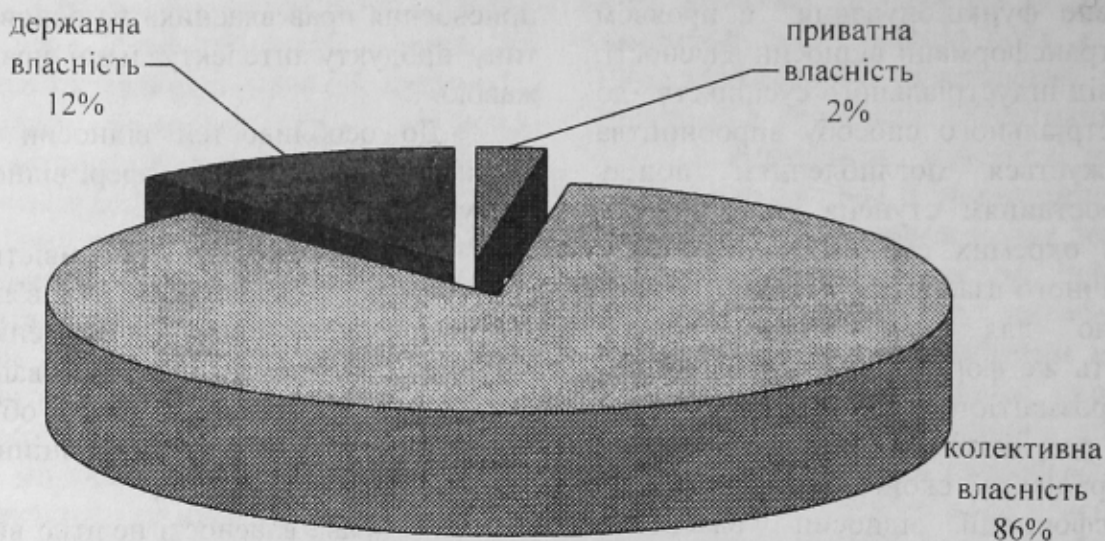
Структура прав власності на майно інноваційного підприємства має свої функції, надані різними власницькими повноваженнями й обсягом відповідальності, що включаються в ієрархію прав у залежності від специфічності ресурсу і положення його власника.

Конкретний набір прав відбиває і визначає розмір доходу від участі в інноваційному підприємстві, що формують стимули до господарської діяльності кожного учасника підприємства. Усі стадії

створення інноваційного продукту — від розробки творчих ідей до використання у виробництві нововведень — супроводжуються відносинами присвоєння конкретних створених на кожній стадії продуктів, у тому числі й інноваційних. Дані відносини являють собою відносини власності на інноваційний продукт.

Сучасна господарська система Одеського регіону не може ефективно розвиватися без відносин власності на інноваційні продукти. За даними Одеського обласного управління статистики кількість промислових підприємств, що впроваджували інновації, представлені широкою гамою форм власності (рис. 1.)

Рис.1. Кількість промислових підприємств Одеської області, що впроваджували ін-

новації, за формами власності в 2002 році.

В господарській практиці превалює колективна форма власності у виробництві нових видів продукції, вироблених на основі інновацій. Приватна власність представлена тільки одним підприємством, однак процес роздержавлення поширюється, створюються нові приватні підприємства, що активно втілюють сучасні інноваційні технології і цей процес прийняв незворотного характеру. Особливо широкого розмаху поширення набула колективна форма власності в інноваційній сфері, що, на нашу думку, пов'язано із значними ризи-

ками в інноваційній сфері та обумовленими ними розподілами відповідальності за результати діяльності серед усіх членів підприємств та організацій.

Підтвердженням посилення інноваційного процесу на основі поширення різноманітних форм власності у інноваційній сфері є дані Одеського обласного управління статистики про кількість нових видів продукції, освоєних промисловими підприємствами області за різними формами власності. (мал.2)

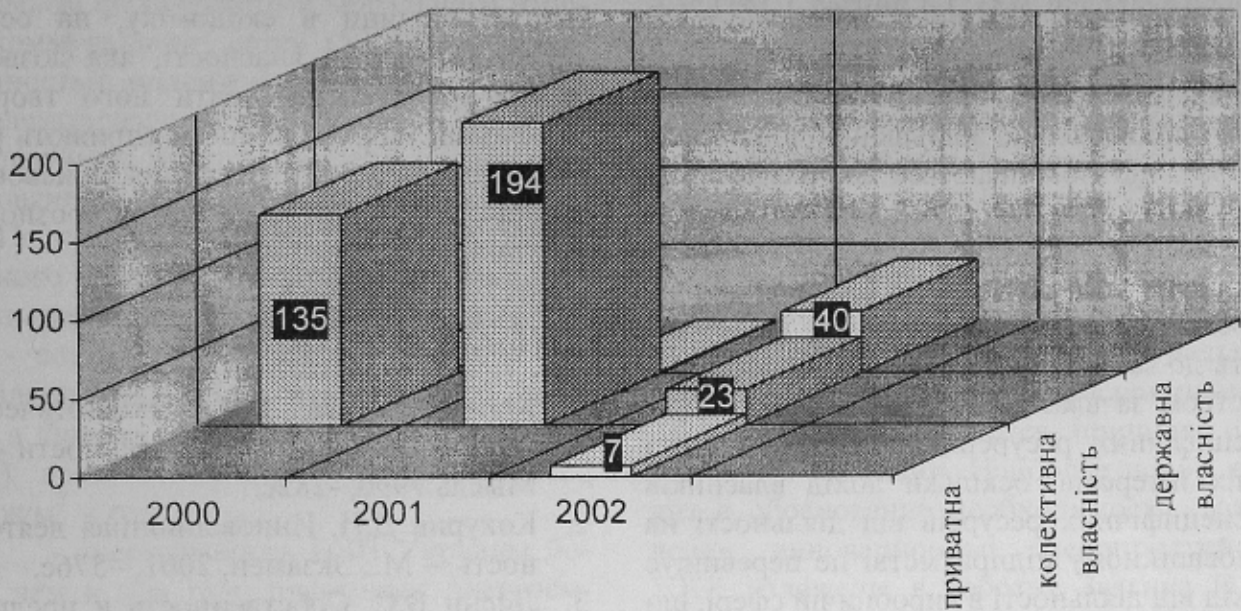

Рис.2. Кількість нових видів продукції, освоєних промисловими підприємствами Одеського регіону за різними формами власності.

Перетворення в сфері відносин власності означають не просто передачу прав власності на інноваційний продукт безпосереднім творцям з рук держави, але і глибинні зміни економічних відносин у сфері створення і використання його об'єктів. Сформувалися власники самих підприємств, основним профілем діяльності яких є інноваційна діяльність.

В умовах України сфера індивідуальної підприємницької діяльності по профілю інтелектуальної діяльності, по створенню об'єктів інтелектуальної власності обмежена виходом і початковою стадією існування ризикових інноваційних фірм. Однак для останніх навіть на ранньому етапі створення в основному використовується форма суспільств з обмеженою чи з повною відповідальністю.

Малі підприємства в сфері інтелектуальної праці займають особливе місце. Досить широке поширення у світі в даний час одержує дрібна приватна власність як одна з форм реалізації інноваційної діяльності. Продуктивна, творча праця творців об'єктів інноваційного продукту споконві-

чно індивідуальна. Світовий досвід свідчить: найбільше повно творчий потенціал вчених і інженерів розкривається в самостійних венчурних фірмах, де власник і працівник, як правило, об'єднані в одній особі. Успіх венчурних фірм заснований на проведенні самостійних інтенсивних прикладних досліджень, на власних відкриттях і розробках принципових нововведень, що задовольняють потреби виробництва і населення. Саме ринкова система використання і розпорядження робочою силою сприяє розвитку відносин власності в сфері інноваційної діяльності. Тобто, відносини власності на робочу силу, у частині інтелектуальних здібностей, виявляються тотожними економічним відносинам інтелектуальної власності, коли об'єктом служить су-ма знань, що втілюється в конкретному інтелекті [4].

Таким чином, в Україні відсутнє інституціональне середовище, у якій власники інноваційних підприємств могли б ефективно здійснювати права власності. Елементами такої інфраструктури є механізми ціноутворення, конкуренції, системи рин-

ків, законодавчої системи. Під час відсутності розвитку інститутів інфраструктури власники інноваційних підприємств штучно обмежують ліквідність об'єданого капіталу. Ріст невизначеності і відсутність механізму страхування інноваційної діяльності приводять до збільшення додаткових витрат, що покриваються за рахунок підвищення цін, а не за рахунок скорочення витрат, що характеризує нерозвиненість процесу специфікації прав власності на ресурси в інноваційній діяльності. Це приводить до закріплення контролю над підприємством за власниками специфічних і неспецифічних ресурсів, до неузгодженості їхніх інтересів, оскільки дохід власників неспецифічних ресурсів від діяльності на інноваційному підприємстві не перевищує дохід від діяльності в виробничій сфері, що не формує зацікавленість у максимізації довгострокового результату від використання ресурсу на інноваційному підприємстві.

Об'єктивні передумови зростання значимості відносин присвоєння інтелектуально-творчих здібностей людини сприяють у нашій країні моделі загального, за характером, і творчого, за змістом, процесу праці. Однак відносини власності в українській економіці в дійсних умовах не реалізують економічне, а в більшості своїй, по-

закономічне, примусове залучення працівників до інтелектуальної праці. Формуванню більш прогресивної моделі «включення» людини в економіку, на основі приватної форми власності, яка дозволяє розкрити, інтенсифікувати його творчий потенціал, творчі здібності, сприяють ринкові відносини розпорядження, присвоєння засобів виробництва, а також розподілу результатів праці.

Література

1. Капелюшников Р.И. Экономическая теория прав собственности. – М.: Мысль. 1990, – 282с.
2. Кокурин Д.И. Инновационная деятельность. – М.: Экзамен, 2001. – 576с.
3. Лисин В.С. Собственность и предпринимательство в переходной экономике современной России. – М.: Высшая школа, 1999. – 332с.
4. Стеченко Д.М. Інноваційні форми регіонального розвитку. – К.: Вища шк., 2002. – 254с.
5. Теория фирмы. Вехи экономической мысли /Под ред. В.М. Гальперина. СПб.: Экономическая школа, 1995.; Вып. 2. – 534с.

Статья поступила в редакцию 11.02.2004

В.Ю. СВЕТЛИЧНАЯ

Харьковская национальная академия городского хозяйства

НЕОБХОДИМОСТЬ, ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ ИННОВАЦИЙ В ЖИЛИЩНО-КОММУНАЛЬНОМ ХОЗЯЙСТВЕ В ПРОЦЕССЕ РЕАЛИЗАЦИИ ПОЛИТИКИ ЭНЕРГОРЕСУРСОСБЕРЕЖЕНИЯ

В процессе своей жизнедеятельности человечество постоянно потребляет огромное количество ресурсов (энергетических, водных). Ресурсам, по причине их важной роли и ограниченности, присущи одни из самых высоких цен в мире. Этот факт обусловил актуальность осуществления энергосберегающей политики, одним из направлений которой являются инновационные организационно-технические ме-

роприятия.

Остаются открытыми эти вопросы и для жилищно-коммунального хозяйства. В данной отрасли наследием планово-административной экономики выступило практически полное игнорирование вопросов экономии природных ресурсов и использования эффективных малозатратных